

Ключевые слова: личность, депривация, семейная депривация, депривированные дети, полоролевые ориентиры, ресоциализация, структурно-функциональная сущность ресоциализации, просоциальная активность, самоактуализация.

Summary. The article exposes psychological essence and specific of prosocial activity of deprived people in the context of their vital activity. The semantic and functional filling of prosocial strategies of personality is analysed in the conditions of deprivation. Basic component architectonics of resocialisation process are exposed, the synthesis of key personality potentials is reflected: gnosticism, creative, communicative but other, outlined value of resocialisation centers as developing and rehabilitation environments. The article lights up a specific experimentally genetic method as powerful tool of study of personality. It is exposed semantically semantic and structurally functional essence experimentally genetic to the method, him developing and empiric-correction potentials in resocialisation activity with deprived children. In the article specific influence of deprivation is exposed on functioning of microclimate of crisis families. Probed psychological features of the complicated forming of sexual roles and sexual orientations for deprived children and resocialisation facilities and forms of work are offered with them.

Key words: personality, genetic psychology, experimentally genetic method, deprivation, domestic deprivation, deprived children, sexual roles and sexual orientations, resocialisation, structurally functional essence of resocialisation, prosocial activity, self-actualization.

УДК 316.614.5

А.Б.КОВАЛЕНКО

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї ОЧИМА ПІДЛІТКА

Резюме. Розглядаються проблеми сучасної сім'ї та переживання їх підлітками. Подано аналіз та наведено статистичні дані щодо тих проблем, які є характерними для сучасної сім'ї, показано, як ці проблеми впливають на розвиток особистості підлітка.

Ключові слова: підлітки, проблеми сім'ї, неповна сім'я, розлучення.

Постановка проблеми. Одним із завдань суспільства є розвиток підростаючої особистості та поступове включення її до повноцінного суспільного життя. Однак перехід до матеріальної незалежності у більшості молодих людей все більш уповільнюється через збільшення термінів шкільного і професійного навчання. Зі зростанням тривалості шкільного навчання і пізнішим початком трудової діяльності у зв'язку з відсутністю роботи до та після одержання професійного навчання перебування дітей в батьківській сім'ї затягується. Одночасно вони залишаються фінансово залежними від батьків. Тому процес відділення від сім'ї може ускладнюватися настільки, що може стати взагалі неможливим [1]. Разом з цим слід констатувати зміну ставлення підлітка до сім'ї. Дозрівання когнітивних і емоційних функцій може вести до того, що підлітки використовують свої здібності у формі критики, сумнівів і протидії цінностям, установкам і способу дій дорослих, що може призводити до конфліктів при пануванні в сім'ї нестерпний і обмежений стиль виховання.

Метою нашого дослідження є з'ясування взаємостосунків підлітка і сім'ї та переживання ним сімейних проблем. Соціалізація підлітка здійснюється переважно у групі ровесників, сім'я відходить на інший план, а роль батьків знецінюється [4, 7]. Це призводить до послаблення емоційних зв'язків з батьками і заміни їх взаєминами з численними людьми (групами), які меншою мірою впливають на особистість як ціле, але формують певні форми її поведінки. Особливу роль відіграють при цьому особливості, пов'язані з зовнішнім виглядом і враженням, яке справляють одяг, зачіска тощо) [3]. У зв'язку з конформізмом, характерним для підліткового віку, все це часто набуває для особливого значення і призводить до сімейних конфліктів, причому не тільки з батьками, але й також з братами і сестрами. Незважаючи на зменшення впливу сім'ї в підлітковому віці вона залишається важливою референтною групою [8]. Хоча процес відриву від сім'ї – обов'язкова умова досягнення самостійності, відділення від батьків у більшості випадків тимчасове і неповне, яке припиняється після досягнення молодими людьми незалежності. Процес розділення стає зрозумілим лише в тому випадку, якщо розглядати сім'ю як систему. Такий підхід передбачає, що зміна частини змінює ціле. Процес відділення індукується розвитком підлітка, що включає сильне прагнення до самостійності і автономії. Ці зміни викликають у батьків реакцію у вигляді посиленої потреби в контролі, жалю з приводу віддалення дітей, боязні їх втратити чи спокою і розуміння. Емоційний стан батьків, у свою чергу, впливає на поведінку як дітей, так і батьків. Процес з'ясування стосунків загострюється до кінця підліткового віку і розв'язується по-різному. Може відновлюватися стабільний і міцний зв'язок з батьками, наступити триваліший і непримириміший розрив або ж збережеться амбівалентний зв'язок.

У процесі відділення від сім'ї виокремлюють різні компоненти чи виміри. Можна говорити про чотири сфери взаємостосунків між батьками і підлітками:

- взаємодія у сфері спілкування;
- нормативний контроль батьків над дітьми;
- емоційний зв'язок і солідарність;
- економічна залежність (чи незалежність).

Розрив батьки помічають насамперед у сфері взаємодії. Зростання значущості для підлітка референтної групи неминуче позначається на контактах з ними. У кращому випадку це заторкує поведінку у вільний час. Підлітки частіше проводять вечори поза будинком, рідше супроводжують дорослих під час їх відпустки, пізніше лягають спати, все неохочіше залишаються вечорами вдома. Батьки сприймають це як відмову дітей від рідного дому, що може виявлятися нормативно в підвищеній потребі їх контролювати, щот провокує численні конфлікти. Зміщення референтних структур за межі батьківського дому зменшує можливості такого контролю. Водночас розбіжність у поглядах двох поколінь на норми і цінності може підсилувати у старших потребу контролювати дітей. Разом з цим у підлітків знижується готовність слухатися і слідувати вказівкам батьків. Відбувається зміна зразків і вони все більше пов'язуються з несімейною сферою і деперсоніфікуються, частіше набуваючи вигляду уявних особистостей. Всередині сім'ї насамперед падає вплив батька як прикладу для наслідування, особливо у підлітків з малозабезпечених прошарків суспільства. Відносно стабільними залишаються емоційні зв'язки, особливо з матір'ю.

В економічній сфері проблеми виникають через зіткнення сильної потреби підлітків до самостійності з їх матеріальною залежністю від батьків. Тому батьки часто намагаються пов'язати свої контролюючі і регламентуючі функції з економічними стимулами (чи санкціями), що нерідко перетворює такі стосунки в постійне джерело конфліктів. Характер конфліктів і процесу відділення від сім'ї визначається наявністю у сучасних підлітків порівняно з поколінням батьків більшої кількості вільного часу, кращою фінансовою забезпеченістю, ширшими можливостями стосовно освіти тощо. З погляду підлітків конфлікти з батьками не є основним змістом взаємостосунків з ними в даний період. Дослідження свідчать про те, що приблизно у третини підлітків наявні розбіжності у поглядах з батьками, критика їх, водночас лише незначна частина підлітків повністю втрачають контакт з батьками. Критика і спори стосуються не всіх сфер життя, а переважно одягу, зачіски і присутності вдома вечорами. Конфлікти з батьками є тим чинником, який обтяжує розвиток підлітків, призводячи до вживання наркотиків, правопорушень, стресу і низької самооцінки.

Реалії сучасної сім'ї, в якій проживає підліток, наступні в Україні у 73% сімей — низький матеріальний стан, у 23% — середній і близько 4% — високий. 13,7% сімей підлітка виховує один з батьків. Так званих реструктурованих сімей, де сім'я повна, але один з батьків нерідний в Україні — 6,6%. 1% підлітків живуть або з родичами (немає батьків), або з бабусями і дідусями. Нині більше 20% підлітків, які виховуються в неповних сім'ях або ж в сім'ях, що не виконують свої функції повною мірою. Учені дійшли висновку про те, що більшої уваги стала вимагати до себе реструктурована сім'я, де один з батьків нерідний. Часто відкрита нелюбов вітчима чи мачухи спонукає підлітка заглушати почуття неприкаяності і провини за власне існування бравадою і самоствердженням — тютюн, алкоголь, секс. Прихований конфлікт у зовні благополучних реструктурованих сім'ях полягає в психологічному неприйнятті чужого чоловіка поряд з матір'ю і чужої жінки поряд з батьком. Підлітки з будь-яких за складом сімей відчувають дефіцит уваги і розуміння і потребують самоствердження в очах дорослих.

Дані соціологічних опитувань свідчать про те, що в українських сім'ях переважає авторитарний стиль виховання підлітків. При цьому переважає стратегія покарання, яку використовують 40% сімей. Причому в міру дорослішання підлітка у батьків зростає бажання «задавити» його індивідуальність разом з вчинками. Карають 15—17-літніх підлітків 43% матерів і 39% батьків. Демократичний стиль виховання підлітків використовують 34% матерів і 25% батьків. 25% батьків вважають за доцільне не втручатися у виховання власних дітей. Однак батьки «прозрівають», коли несподівано бачать свою дитину збоку — агресивною і нереалізованою. Тоді батьки повертаються до авторитарного стилю. Довірливі стосунки з батьками і батьківський контроль вважає нормою більшість підлітків. Хоча половина 15-річних дівчат заявляє, що їм важко знайти контакт з батьком, і ті самі проблеми у третини хлопців. 17% старшокласників відзначають повну відсутність батьківського контролю. Мама підліткам ближчі, хоча і контролюють їх більше. 68% матерів і лише 34% батьків знають, з ким вони дружать. 64% матерів і 39% батьків знають, де підлітки проводять час після школи. Довіра дітей до батьків досить висока: 36% 10—16-річних довіряють батькам і повністю з ними відверті, 52% — довіряють повністю, але не все обговорюють.

Все частіше серед сучасних сімей зустрічаються дисгармонії. Під дисгармонічною сім'єю розуміється сім'я, яка не виконує свої функції, не забезпечує достатнє задоволення потреб всіх членів сім'ї, можливості їх особистісного зростання внаслідок порушення рольової структури сім'ї, відсутності емоційної прив'язаності, порушення комунікативних процесів тощо. Дисгармонія подружніх стосунків породжує дисфункціональні дитячо-батьківські стосунки, до яких підлітки дуже чутливі. Рольова структура в гармонійній сім'ї повинна бути цілісною, узгодженою системою, яка забезпечує потреби її членів і відповідає їхнім можливостям. У дисгармонійних сім'ях ця структура викривляється, і насамперед, відзначається порушення позиції дитини.

Емоційні стосунки в сім'ї відіграють важливу інтегруючу роль, завдяки якій члени сім'ї відчувають себе єдиною спільнотою і відчувають тепло і підтримку один одного. Стосунки любові і симпатії сприяють зменшенню фруструючих переживань, без яких не обходиться сімейне життя і виховання дітей. Порушення емоційних стосунків у сім'ї має негативний вплив на формування особистості підлітка. Узагальнюючи багатий досвід сімейної психотерапії підлітків, Е.Г.Ейдемільер, В.Юстицькіс [9] виокремлюють два види порушень емоційного ставлення батьків до підлітка, найчастіше зустрічаються. «Нерозвиненість батьківських почуттів» виражається в небажанні мати справу з підлітком, поверовому інтересі до його справ. Батьки часто скаржаться, наскільки стомлюють батьківські обов'язки, що вони відривають від чогось важливішого і цікавішого. Причиною цього можуть бути особливості сімейного виховання, наприклад, те, що самі батьки в дитинстві були

відторгнуті своїми батьками, не відчули батьківського тепла. «Зсув у настановах батьків стосовно підлітка залежно від статі» — нерідко таке ставлення батьків до підлітка зумовлюється не реальними якостями підлітка, а тими, які батьки приписують його статі — «взагалі чоловікам» чи «взагалі жінкам». Тоді при наявності переваг, наприклад, жіночих якостей спостерігається неусвідомлене неприйняття підлітка чоловічої статі, і навпаки. Таке ставлення відчувається підлітками і може призводити до порушень статевої ролі ідентифікації, використання неадекватних захисних механізмів, невротичних реакцій.

Порушення комунікативних процесів. У процесі спілкування в сім'ї відбувається узгодження взаємних потреб, сприймання та інтерпретація поведінки один одного, вироблення загальної позиції та уявлень тощо, і саме особливості спілкування в сім'ї мають значний вплив на формування і розвиток особистості підлітка. Неefективна комунікація, яка полягає в суперечливих висловлюваннях чи невербальних проявах, неузгодження вербального і невербального рівня повідомлень, помилок взаємного сприймання членами сім'ї один одного і власної сім'ї загалом, наявності численних «закритих» для обговорення тем, призводить до формування комунікативних і особистісних проблем у підлітка. Комунікація в сім'ї прямо пов'язана з Я-образом підлітка, для формування якого він повинен інтегрувати повідомлення, що йдуть від кожного з батьків окремо і від обох разом. Якщо настанови батьків нечіткі чи суперечать одна одній, інформація, яку одержує підліток, виявляється незв'язаною, що веде до неповного образу «Я» і заниженої самооцінки. Дитина не може діяти відповідно до одних з вказівок, не ігноруючи при цьому іншого, а тому незмінно вкликає батьківське незадоволення. Засвосний у батьківській сім'ї неясний і суперечливий стиль комунікації пізніше відтворюється людиною при створенні власної сім'ї. Численні сім'ї можна віднести до сімей з психосоціальними порушеннями, зокрема, сім'ї з високим рівнем конфліктності, сім'ї з проблемами алкоголізації і наркоманії, асоціальними цінностями, протиправною поведінкою, сім'ї, які практикують насилля над дитиною. Сімейні порушення роблять підлітків схильними до делінквентної поведінки, що підтверджується статистичними даними: у 71,4% п'длітків-правопорушників сім'ї були конфліктними, у 72,7% спостерігались конфліктні стосунки з членами сім'ї, у 51 % не було одного з батьків (зазвичай батька).

В неблагополучних сім'ях підлітки значно частіше переживають кризові ситуації, які супроводжуються нервово-психічним напруженням, вираженою тривожністю, нестійкістю самооцінки, потребою в психологічній підтримці тощо. Успішно подолати ці ситуації самостійно підліткам, як правило, складно, і вони часто використовують неконструктивні захисні техніки витіснення, уникнення, відмови від діяльності, яка принесла неуспіх, а також агресивні форми заміщення і екстрапунітивні реакції. Накопичений негативний досвід спілкування переноситься на стосунки підлітка з соціальним оточенням, знаходячи вияв у агресії, спрямованій назовні, на оточуючих людей, у тому числі на батьків, чи на власну особистість, виявляючись у схильності до суїцидів. У сім'ї підліток засвоює поведінкові паттерни розв'язання життєвих ситуацій і певні ціннісні уявлення. Разом з тим сім'я робить звичним сам стиль сімейних стосунків, що формують незрілу особистість, яка використовує в складних ситуаціях сурогат міжособистісної взаємодії (алкоголь, наркотики). Підлітки часто страждають у власних сім'ях від жорстокого обходження, поїд яким розуміється намірене нанесення фізичного чи психічного насилля у вигляді побиття, знущання, позбавлення їжі чи одягу, ображення, приниження людської гідності, посягання на сексуальну недоторканність, вбивства, доведення до самогубства.

Причинами жорсткого ставлення батьків є:

- соціально-економічні чинники: безробіття, погані житлові умови, матеріальну невлаштованість;
- психологічні чинники: особливості особистості батьків чи дитини, психічні захворювання, алкоголізм, наркоманію, негативний особистий досвід батьків, пережитий у дитинстві, відсутність педагогічних знань. Жертвами сімейного насилля частіше стають небажані, хворобливі чи гіперактивні діти. Бійки, що демонструють жорстоке обходження з дітьми, частіше є емоційно невірноваженими людьми чи знаходяться в стані емоційного стресу.

В Україні більше половини сімей з часом розлучаються. Хоча численні дослідники вказують на несприятливий вплив розлучення на підлітків, однозначної відповіді на це питання не існує. Слід враховувати низку чинників, що передують розлученню, так і тих, що діють після нього: обставини і причини розлучення, те, наскільки дитина була готова до можливості того, що один з батьків піде з сім'ї, поведінка батьків у даній ситуації, адаптацію батьків після розлучення тощо.

Безпосередні реакції підлітка на розлучення в більшості випадків є досить бурхливими. За оцінками самих підлітків, середі життєвих подій, які викликають стрес, розлучення батьків стоїт на 4-му місці після смерті батьків, братів і сестер, близьких друзів.

Найпоширенішими реакціями на розлучення батьків з боку підлітків є:

- заперечення, відмова вірити в те, що сталося. Багато підлітків живе надією на те, що їхні батьки знову будуть разом;
- страх, тривога і невпевненість у майбутньому. Через егоцентричне сприймання світу підлітка насамперед лякають зміни, які можуть статися в його особистому житті: необхідність зміни місця проживання, школи, кола спілкування, можливі зміни в матеріальному стані. Підлітки можуть соромитися своїх сімейних проблем перед ровесниками;
- гнів і ворожість по відношенню до того з батьків, на якого покладається провина за розлучення чи щодо обох;

– самозвинувачення. Деякі підлітки вирішують, що відповідальність за розлучення дорослих лежить на них, що батько (мати) йде тому, що діти не виправдали їхніх очікувань. Ці переживання підліток може ретельно приховувати;

– ревності. Якщо батько чи мати починає зустрічатися з іншою людиною і емоційно прив'язується до неї, то підліток відчуває себе покинутим, боїться, що він більше не цікавий батькам, а його місце в батьківському серці буде зайняте сторонньою людиною.

Щодо віддалених наслідків розлучення для підлітка, то багато що залежить від того, в якому віці дитина пережила розлучення батьків, чи був повторний шлюб, як складаються взаєностосунки в новій сім'ї тощо. На думку деяких дослідників, наслідки розлучення можуть відбиватися на дитині досить довго, проявляючись навіть у перші роки її дорослого життя і у власному сімейному житті. Підлітки, чий батьки розвелися, пізніше самі розводяться з більшою вірогідністю, ніж ті, хто жив у міцній сім'ї, що можна пояснити формуванням більш терпимого ставлення до розлучення. Крім того, діти, які виростили в розведених сім'ях, часто вступають у шлюб раніше, ніж їхні ровесники з міцних сімей, що спонукається прагненням компенсувати нестачу емоційного тепла, покинути батьківський дім чи здобути таким чином свою ідентичність, а такі рані шлюби також розпадаються з більшою вірогідністю. Разом з тим результати досліджень свідчать про те, важливий не сам по собі факт розлучення, а характер стосунків, що складаються в сім'ї. Так, до кінця другого року після розлучення поведінка хлопчиків з сімей, що розпалися, менш агресивна, ніж дітей, чий батьки постійно конфліктували і сварилися [5].

Ще одна проблема сучасної сім'ї – неповні сім'ї. Це сім'ї, які утворилися у результаті розлучення, смерті одного з подружжя, а також якщо один із батьків живе і працює в іншому місці чи якщо батьки дитини ніколи не жили разом. Кожний з виділених типів неповних сімей створює особливу соціальну ситуацію розвитку дитини і характеризується своїми специфічними рисами:

– у розведених сім'ях дитина в більшості випадків спостерігає конфліктні, дисгармонійні стосунки між батьками;

– в овдовілих сім'ях спогади про спільне життя батьків частіше супроводжуються позитивними емоціями;

– в материнських сім'ях дитина фактично не спостерігає реального процесу сімейного спілкування і функціонування.

Незважаючи на існування неповних сімей, які складаються з батька і дітей, частіше за все це сім'ї, в яких є тільки мати, яка відчуває «хронічний емоційний стрес, який поглиблюється постійною зайнятістю і хронічною втомою». Кількість материнських сімей стрімко збільшується: якщо в 1980 році число народжень у жінок, які не мали зареєстрованого шлюбу, складало 10,6% від загального числа народжених, то в 2009 році — вже 25,9%.

Якщо батьки вступають у повторний шлюб, з'являються проблеми налагодження взаєностосунків з вітчимою, мачухою, зведеними братами а сестрами тощо. Наявність обох батьків позитивно представляє підлітка в середовищі ровесників. Відсутність батька послаблює його соціальну позицію і може стати причиною сильних переживань. Значне число розведених чоловіків і жінок з часом вступають у повторний шлюб (за американськими даними, близько 83% чоловіків і 76% жінок). Часто вони більшою мірою цінують стосунки, стають більш зрілими і досвідченими, серйозніше ставляться до своїх обов'язків, що позитивно відбивається на стійкості таких шлюбів. Існують дані, що хлопчики, що живуть з матерями, які повторно вийшли заміж, менш тривожні, більш орієнтовані на соціальну поведінку, проявляють більше когнітивних умінь, ніж сини одиноких матерів (Л. Б.Шнейдер, 2000). У тих повторних шлюбах, де стосунки склалися не настільки вдало, головною проблемою є взаєностосунки з дітьми від попереднього шлюбу. В підлітковому віці діти важко адаптуються до присутності в домі вітчима чи мачухи. Часто перші роки повторного шлюбу проходять у стресовій, хаотичній обстановці, але з часом стосунки все ж налагоджуються [8].

Висновки. Ми зупинилися лише на деяких проблемах сучасної сім'ї та їх вплив на розвиток підлітків. Представлений матеріал не висчерпує всіх проблем, але метою нашого аналізу є заострення уваги на тому, як діти реагують на проблеми, що виникають в сім'ї. Перспективи подальших досліджень пов'язані з заостренням уваги на проблемах спілкування в підлітковому віці та його вплив на розвиток особистості підлітка.

Список використаних джерел:

1. Байярд Р.Т., Байярд Д. Ваш беспокойный подросток.— М.: Прогресс, 1991. — С. 17-34.
2. Божович Л.И. Избранные психологические труды /Под ред. Д.И. Фельдштейна. — М.: Педагогика, 1995. — С. 43-56.
3. Кле М. Психология подростка (психосексуальное развитие).— М.: Прогресс, 1991.
4. Кон И.С. Психология ранней юности.— М.: Педагогика, 1989. — 254 с.
5. Кратохвил С. Прихотерапия семейно-сексуальных дисгармоний. — М., 1991. - 335 с.
6. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития. М.: Изд.центр «Академия», 2007. — 640 с.
7. Поливанова К.Н. Психология возрастных кризисов. — М.: Педагогика, 2000. — С.46-67.
8. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст: Проблемы становления личности — М.: Прогресс, 1994. — С. 21-56.
9. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. СПб, М.: Питер, 1999. — 656 с.

Резюме. *Рассматриваются проблемы современной семьи и переживание их подростками. Представлен анализ и статистические данные относительно тех проблем, которые являются характерными для современной семьи, показано, как эти проблемы влияют на развитие личности подростка.*

Ключевые слова: *подростки, проблемы семьи, семейные отношения, развод, неполная семья*

УДК 159.922.7 : 316.6

С.А. ЛИТВИНЕНКО

ДИТИНА І СЕРЕДОВИЩЕ: ПРОБЛЕМИ І СУПЕРЕЧНОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Резюме. *У статті здійснений аналіз дитинства як складного соціально-культурного феномена, обґрунтовані зміни статусу дитинства в суспільстві, висвітлені проблеми й суперечності соціалізації дітей в сучасних умовах. Дитинство, як соціально-культурний феномен та особливий значимий віковий період виступає предметом полідисциплінарного дослідження, у зв'язку з чим окреслилися історичний, соціогенетичний, кроскультурний та етнографічний аспекти його вивчення. Дитинство постає як підсистема суспільства, частина єдиного соціуму; а дитина - не об'єктом (продуктом) виховання, соціалізації або реципієнтом будь-яких інших зовнішніх впливів, а активним самостійним суб'єктом власної життєдіяльності. У психології та педагогіці соціальне середовище розглядається з позицій інтеграції в ньому дитини та досліджується як суб'єктивно пережита дитиною об'єктивна реальність. У 2012-2013 роках на базі загальноосвітніх шкіл міста Рівного та Рівненської області у ході вивчення спецкурсу «Основи соціально-педагогічної діяльності» спільно зі студентами проводилося дослідження, в якому брали участь 150 дітей молодшого шкільного віку. На підставі одержаних даних складено узагальнені соціально-психологічні портрети сільського та міського школяра, в яких відображаються відмінності їхньої соціалізації.*

Ключові слова: *дитинство, взаємодія, середовище, соціалізація, соціальна ситуація розвитку, фактори соціалізації.*

Постановка проблеми. Дитинство, як соціально-культурний феномен та особливий значимий віковий період, виступає предметом полідисциплінарного дослідження, у зв'язку з чим окреслилися історичний, соціогенетичний, кроскультурний та етнографічний аспекти його вивчення (Т.І.Алієва, Ф.Арієс, Д.Б.Ельконін, Е.Еріксон, В.В.Давидов, Л.Демоз, І.С.Кон, А.В.Мудрик, В.С.Мухіна, Л.П.Обухова, Ж.Піаже та ін.). У більшості соціологічних та психолого-педагогічних досліджень (Г.С.Абрамова, М.А.Галагузова, С.В.Дармодьохін, Г.Крайг, Л.Мардахаєв та ін.) сучасний стан дитинства характеризується як кризовий. Водночас окреслився новий підхід (В.В.Абраменкова, І.Д.Бех, В.Т.Кудрявцев, М.В.Осоріна, Д.Й.Фельдштейн та ін.), який передбачає розгляд дитинства як духовного, творчого, активного начала, що володіє особливою цінністю в розвитку загальнолюдської культури. Дитинство постає як підсистема суспільства, частина єдиного соціуму; а дитина - не об'єктом (продуктом) виховання, соціалізації або реципієнтом будь-яких інших зовнішніх впливів, а активним самостійним суб'єктом власної життєдіяльності. Згідно Д.Б.Ельконін, Д.І.Фельдштейна, функціонально дитинство визначається як об'єктивно необхідний стан у динамічній системі суспільства, стан процесу визрівання підростаючого покоління і тому підготовки до відтворення майбутнього суспільства; у змістовому визначенні – це процес постійного фізичного росту, накопичення психічних новоутворень, освоєння соціального простору, рефлексії всіх стосунків у цьому просторі, визначення в ньому себе.

У таких умовах набула особливої гостроти та значимості проблема ускладнення системи багатопланових людських стосунків, взаємодії дорослих і дітей, зокрема, посередництва дорослих при входженні дітей у соціум. Під впливом причин соціального, економічного та психологічного характеру відбувається деформація змісту дитячої субкультури (збіднення дитячого фольклору, втрата усних текстів, зміни сюжетно-рольових ігор та ін.). Недостатня увага приділяється специфіці буття дитячих спільнот, помітне відчуження дітей від дорослих і однолітків, що спричиняє появу в суспільстві певного бар'єру між світом дітей і дорослих, стихійне виникнення різних дитячих об'єднань і груп, опозиційних до усталених культурних цінностей суспільства. Вивчення взаємодії людини та середовища виступає вихідним пунктом у дослідженні проблем розвитку та виховання. Протиріччя та складності сучасності вимагають соціально-педагогічної та психологічної підтримки людини, що передбачає врахування та вивчення всієї повноти взаємодії людини з середовищем, із різними структурами макро- та мікросоціуму з метою забезпечення гармонійного буття особистості в якості суб'єкта соціокультурного життя, а також освітньо-виховного процесу. Зважаючи на актуальність означеної проблеми завданням статті виступило вивчення особливостей і проблем соціалізації дітей у сучасних умовах.

Поняття середовища, широке за обсягом, об'єднує сукупність зовнішніх умов, факторів та об'єктів, серед яких народжується, живе та розвивається організм. Розвиток дитини відбувається не шляхом одностороннього впливу середовища на особистість, а виступає результатом їх постійної взаємодії. Для сучасної науки властива диференціація середовища згідно різних підходів його дослідження. Найзагальнішим є поділ середовища на природне та соціальне. На думку вчених (М.В.Гамезо, В.І.Панов, Т.Ф.Столярова, В.А.Ясвін та ін.) середовище охоплює природне, соціальне, культурне оточення, а значить, в аналізі взаємодії з ним дитини повинна враховуватись уся сукупність факторів (біологічні, фізичні, соціальні, культурні). У вітчизняній та